

# РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ

УДК 94 (477.4) "1794/1874":355.1](043.3)

*Ю. Блажевич*

## **САМОБУТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я ТА ЙОГО НИЩЕННЯ В УМОВАХ ІНКОРПОРАЦІЇ ПОДІЛЬСЬКОГО КРАЮ ДО СКЛАДУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (КІНЕЦЬ ХVІІІ – СЕРЕДИНА 50-х РОКІВ ХІХ ст.)**

*Ю. Блажевич. Самобутність українського православ'я та його нищення в умовах інкорпорації подільського краю до складу Російської імперії (кінець ХVІІІ – середина 50-х років ХІХ ст.). Для написання цієї статті автором використано архівні та документальні матеріали, наукові видання та публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників, мемуарну літературу та матеріали періодичних видань. Головним завданням дослідження автор вбачав висвітлення суті та напрямів самобутніх рис українського православ'я, що сформувалися на українських землях протягом ХVІ–ХVІІІ ст. в таких його формах як іконопис, архітектура, пісенспіви, мова, музика, традиції, звичаї, богослужіння, демократичні засади діяльності релігійних громад і виборів духовництва. В статті також аргументовано висвітлено інкорпораційну імперську політику Російської держави щодо поступової ліквідації самобутності українського православ'я і утвердження уніфікованої державної моделі російської православної віри.*

*Особливу увагу автор надавав висвітленню питань щодо демократизму церковного управління, що передбачав активну участь мирян у справах життя на засадах спільного вирішення цих проблем на всіх рівнях – від парафії до архієрейського собору. Так, священники та причетники, члени різних церковних установ, старости обиралися парафіянами, а священика висвячував і благословляв архієрей.*

*У статті автор намагався проаналізувати і висвітлити основні риси уніфікації і одержавлення духовно-релігійної сфери українців, зокрема й подольян, відповідно до московсько-візантійських зразків і стандартів. Особливо чітко це проявляється через:*

- уніфікацію українських церковних управлінських структур;*
- призначення на ключові ієрархічні посади росіян або ж вихідців з України, які пройшли відповідний вишкіл в російських єпархіях і сумлінно виконували вказівки царського уряду і Синоду;*
- зросійщення кадрів українського духовенства через навчання, виховання і проходження початкової церковної служби в Росії;*
- проведення богослужінь, друк релігійної літератури, періодичних видань церковно-слов'янською мовою;*
- повсюдна організація православної освіти за єдиними російськими програмами, заборона використання української мови.*

**Ключові слова:** інкорпорація, уніфікація, самобутність, українське православіє, іконопис, церковна архітектура, піснеспіви, демократичні засади, духівництво, російське православіє, духовно-релігійна сфера.

**Ю. Блажевич. Самобутність українського православ'я і його знищення в умовах інкорпорації Подільського краю в складі Російської імперії (кінець XVIII – середина 50-х років XIX в.).** Для написання цієї статті автором використані архівні та документальні матеріали, наукові видання та публікації вітчизняних та зарубіжних дослідників, міжнародна література та матеріали періодичних видань. Головною задачею дослідження автор вбачає освітлення суті та напрямків самобутних рис українського православ'я, сформованих на українських землях в період XVI–XVIII вв. в таких його формах як іконопис, архітектура, песнопення, мова, музика, традиції, звичаї, богослужіння, демократичні основи діяльності релігійних общин та виборів духовенства. В статті також аргументовано освітлено інкорпоративну імперську політику Російського державства по поступовій ліквідації самобутності українського православ'я та утвердженню уніфікованого державного моделі руської православної віри.

Особливу увагу автор приділяв освітленню питань демократизму церковного управління, який передбачав активну участь мирян в справах життя на основі спільного рішення цих питань на всіх рівнях – від приходів до архиєрейського собору. Так, священники та причастники, члени різних церковних установ, старости обиралися прихожанами, а священники присвячували та благословляли архиєрей.

В статті автор намагався проаналізувати та освітити основні риси уніфікації та огосударствлення духовно-релігійної сфери української, включаючи подільян, згідно московсько-візантійських образців та стандартів. Особливо чітко це проявляється через:

- уніфікацію українських церковних управлінських структур;
- призначення на ключові ієрархічні посади руських або виходців з України, які пройшли відповідну підготовку в російських єпархіях та добросовісно виконували указання царського уряду та Синода;
- русифікацію кадрів українського духовенства через навчання, виховання та проходження початкової церковної служби в Росії;
- проведення богослужінь, друкування релігійної літератури, періодичних видань на церковно-слав'янському мові;
- загальнодержавна організація православного навчання за єдиними російськими програмами, заборона використання української мови.

**Ключові слова:** інкорпорація, уніфікація, самобутність, українське православіє, іконопис, церковна архітектура, песнопення, демократичні принципи, духовенство, руське православіє, духовно-релігійна сфера.

Масштабні зміни, що відбулися останнім часом у всіх сферах життя на теренах України і її регіонів, зумовили підвищений інтерес дослідників, краєзнавців та релігієзнавців до минулого православної церкви, яка є невід'ємною частиною історії нашої держави упродовж всього останнього тисячоліття. Важливий внесок у вивчення зазначеної проблеми внесли

вчені і дослідники О. Воронін, П. Знаменський, О. Ігнатуша, В. Климів, А Колодний, О. Лотоцький, Л. Пилявець, Ю. Саух, В. Свенціцька, В. Чуприна, В. Шандра, О. Шуба.

Необхідно підкреслити, що до входження Подільської землі до складу Російської імперії в усіх сферах церковно-релігійного життя краю, як в цілому у Правобережній Україні, сформувались українські самобутні риси. Церковне управління, організація церковного життя, обрядова сфера, мова, музика, співи, архітектура, живопис, релігійна психологія стали невід'ємною часткою української ментальності, духовної культури українців. Однією з найхарактерніших рис українського православ'я, за переконанням вітчизняних дослідників, був демократизм церковного управління, що передбачав активну участь мирян у справах життя на засадах спільного вирішення справ на всіх рівнях – від архієрейського собору до окремої парафії. Відомий церковний історик О. Лотоцький відзначав: «Головна риса українських православних соборів була та, що на них присутні й чинні були не самі лише єпископи, але й представники од духовенства, білого й чорного, та од усього православного народу. Ся умова вважалася за таку конечну, що коли не додержувалися, то собори не визнавалися церковною громадою, та й просто навіть не могли відбутися»<sup>1</sup>.

Єпископат обирався духовенством і народом. Священики та причетники, члени єпархіальних установ та парафіяльна церковна влада також обиралися парафіянами. Обраного парафією кандидата на настоятеля храму висвячував чи благословляв правлячий архієрей, в разі відсутності кандидатури він сам робив таке призначення<sup>2</sup>.

Характерною особливістю української церкви було й те, що вона «ніколи не наголошувала на зовнішньому обрядовому благочесті, не була рабом букви і титли, а вглиблювалась у внутрішній зміст віри, дбала про розумний, осмислений, а не буквалістичний зв'язок людини з Богом»<sup>3</sup>. Богослужбовою мовою була церковнослов'янська, проте церковні проповіді здебільшого виголошувалися рідною мовою. Самобутність українського народного світобачення знайшла свій вияв й у духовній музиці та співах. Як відзначав один з іноземців, «грекоруси, звичайно, святіше та величніше прославляють Бога, ніж римляни. Псалми та інші священні пісні щоденно виголошують у храмах, з приспівуванням народу на мові рідній, за правилами музичного мистецтва»<sup>4</sup>.

Самобутні форми були властиві й українській церковній архітектурі та церковному живопису. Дерев'яні церкви, наприклад, найчастіше будувалися з однією, трьома, п'ятьма або й дев'ятьма банями (залежало від кількості мешканців в населеному пункті). Їх бані були грушоподібної форми і завершувалися главками з хрестами. Невід'ємною складовою церков були п'ятиярусні іконостаси, які відзначалися багатством різьби і відображали історію християнської церкви. Іконописне мистецтво також відрізнялося від візантійської та російської іконописних традицій, для яких характерними були схематична передача образу та його відособленість від цього світу, аскетизм. Українському живопису були притаманні риси

значно більшого демократизму. Відомий вітчизняний мистецтвознавець В. І. Свенціцька підкреслювала: «Він наскрізь демократичний, а подекуди відзначається суто народним характером та індивідуальним, досить вільним трактуванням іконографічних канонів і стильових особливостей, що надає йому своєрідного чару, безпосередності, животрепетної свіжості»<sup>5</sup>. Ікони стали не тільки предметом поклоніння, але й своєрідною прикрасою та оберегом помешкання українців, символами моральних принципів і норм, милосердя, добра, любові, благочестя. У шанобливому ставленні до ікони миряни вбачали свій духовний зв'язок із зображеними на них персонажами. Ікони, особливо в подільському регіоні, часто прикрашали вишитими рушниками, церковними символами та атрибутами<sup>6</sup>.

Важливою ланкою буття церкви були взаємини парафіяльної громади і священика, які формувалися впродовж віків на основі високої моральності та досвіду, що передавався із покоління в покоління. Саме на рівні парафії розгорталось змістовне життя церкви, реалізувались її християнські цінності, утверджувалися церковні обряди та свята. Тут непохитного авторитету набула традиція обрання священика парафіяльною громадою. Це був випробуваний віками і дуже надійний спосіб залучення на священицьку посаду людини, яку громада знала, шанувала і якій цілком довіряла. Громадський вибір не надавав особливого значення духовній освіті, наявності свідоцтва про неї тощо. Достатньою гарантією для парафіян було вміння читати й співати, оформляти різні канцелярські папери, бути захисником інтересів віруючих<sup>7</sup>.

Таким чином, протягом століть на українських землях, зокрема й на Поділлі, сформувалося власне особливе розуміння православної віри, яка, взаємодіючи тривалий час з елементами української культури, побуту, звичаїв, традицій та обрядів, поступово набула етнонаціональних ознак. Утворилося таке історико-духовне явище, яке ми називаємо українським православ'ям<sup>8</sup>. Відповідно до етнонаціонального забарвлення набуло з часом і російське православ'я, що вийшло з Київської митрополії. Російські традиції, виконання церковних обрядів, молитов, малювання ікон, відзначення церковних свят і вшанування святих суттєво відрізнялися від українських традицій. Вони були настільки істотними, що після порівняння обрядово-культових сфер українського і російського православ'я сучасний дослідник О. Саган зробив висновок, що «важко повірити в те, що Московська церква – церква-дочка Київської»<sup>9</sup>.

Зрозуміло, що така поліетнічна і поліконфесійна держава, як Російська імперія з панівною православною релігією, намагалася використовувати православний чинник як один із найважливіших ідеологічних важелів у зміцненні та утвердженні імперських інтересів в усіх регіонах, зокрема й на Поділлі. Як відзначав письменник І. Аксаков, «державна влада в Росії піднесла правила соборів і святих отців до рівня громадянських законів і поліцейських правил, а гріховні ухили волі від послуху вимогам церковним – на рівень карних злочинів і поступків»<sup>10</sup>.

Тому після приєднання краю до Російської імперії у Подільській православної єпархії розпочалося активне запровадження порядків за великодержавними шаблонами та поступова ліквідація української національної самобутності у всіх галузях життя – адміністративно-територіальному устрою, юридично-правових нормах, церковно-релігійній сфері, а також в традиціях, культурі, освіті, мові, історії, книгодрукуванні тощо. Особливо чітко це виявилось через:

а) уніфікацію українських церковних структур за великоросійським взірцем;

б) призначення на ключові ієрархічні посади росіян або ж іноземців, що сумлінно виконували будь-які команди царського самодержавства;

в) зросійщення кадрів українського духовенства через навчання і проходження початкової церковної служби у російських православних єпархіях;

г) повсюдна організація православної освіти за єдиними російськими програмами.

Сприятливі умови для церковної кар'єри створювалися тим священнослужителям, які виявляли абсолютну вірнопідданість російському імператору, проводили заходи з нівелювання традиційної релігійної культури та повної її ліквідації через архієрейські призначення священників і церковнослужителів замість їх виборів, запровадження великоросійської вимови богослужбових текстів, обов'язкове будівництво храмів за російськими стандартами тощо. Цим завданням також відповідала сувора цензура духовно-релігійної, культурно-освітньої, наукової та художньо-мистецької діяльності на приєднаних українських територіях<sup>11</sup>.

У логічному зв'язку з такою імперською політикою було запроваджено на всіх рівнях курс на «купночиніє», тобто зведення церковно-релігійного життя, богослужбової практики, єпархіального і парафіяльного устроїв до єдиних правил, взявши за основу московсько-візантійські взірці. Особливо жорстко уніфіковувалась і контролювалась діяльність парафіяльного духовенства. Кожний священнослужитель перед прийняттям сану складав присягу на вірність царському престолу і тим самим перетворювався не лише на вірного слугу православної церкви, але й імператора та Російської держави. У його обов'язки також входило постійне згадування імен російського імператора і членів його сім'ї під час проведення літургій. Так, наприклад, як тільки Поділля ввійшло до складу Російської імперії, кожний храм отримав текст повного титулу російських самодержців, який разом із багатолітнім виголошувався дияконами під час найбільших православних свят. У богослужбову практику була запроваджена велика кількість так званих високоурочистих свят і царських служб на честь кожної значної події у сім'ї Романових. Відповідні укази як обов'язкові нормативні акти надсилались у кожен єпархію, а звіти – в кожен церкву. Так, при народженні або хрещенні членів імператорської родини парафіяльне духовенство зобов'язане було перед проведенням літургії оголосити

царський маніфест щодо цієї події, а потім «провести подячний молебень Господу Богу з колінопреклонінням і цілоденним церковним дзвоном»<sup>12</sup>, з обов'язковим подальшим згадуванням імені народженого і похрещеного спадкоємця при богослужіннях<sup>13</sup>.

Більше того, відповідно до державних і синодальних постанов вони повинні були порушувати таємницю сповіді, якщо сповідальники повідомляли їм про лихий намір щодо життя і честі російського самодержця або про задум вчинити бунт чи зраду. Така сповідь вважалась «неправильною», і духівник негайно повідомляв про це у поліцейські та духовні органи.

У «царські дні» священники з амвонів проголошували особливі проповіді, які систематично надсилались духовною консисторією на місця. У них звучали заклики до мирян не чинити опору державній волі і не допускати висловлювань невдоволення або необережних суджень про дії влади чи вінценосних осіб. Наголошувалося й на тому, що життя самодержця є святинею, котра має оберігатися ціною життя всіх і кожного зокрема<sup>14</sup>. Окрім того, на виконання указу Павла I від 18 травня 1799 р. цивільні та духовні власті постійно наглядали за справністю портретів імператора і членів царської сім'ї<sup>15</sup>. На місцях ретельно стежили за дотриманням розпорядження щодо виявлення і заборони продажу ікон із спотвореними зображеннями<sup>16</sup>, а також про порядок читання в церквах царських маніфестів у зв'язку з перемогою російських військ над Францією<sup>17</sup>, над Туреччиною<sup>18</sup> або в інших війнах<sup>19</sup>.

Особливо урочисто відзначалися в православних храмах Поділля перемога над Наполеоном, взяття Парижу і укладення Священного Союзу. Текст договору і царський маніфест з цього приводу зачитувався у кожній церкві, а потім вивішувався у всіх сільських храмах. У соборах і монастирських церквах ці документи викарбовувалися на спеціальних металевих плитах<sup>20</sup>. Згідно з розпорядженням духовних властей подячні молебні з цього приводу проводилися щорічно на різдвяні свята аж до початку ХХ ст. Як правильно зазначав дослідник П. Знаменський, церковні кафедри були власне перетворені на «присутственні місця», де оголошувалися царські укази і маніфести, синодальні і єпархіальні розпорядження, накази цивільних і військових властей, озвучувалися місцеві новини<sup>21</sup>.

Великою кількістю церковних заходів супроводжувався приїзд імператора або членів царської сім'ї до регіонів. Так, на Поділлі протягом першої половини ХІХ ст. декілька разів побували імператори Олександр I і Микола I. Про такі візити не тільки цивільні власті, але й духовне начальство попереджалося заздалегідь, отримуючи детальні інструкції. У свою чергу правлячий архієрей видавав розпорядження працівникам консисторій, духовних правлінь і благочинним ретельно перевіряти стан церков та підготувати священників, причетників і мирян до зустрічі з імператором. Якщо ж царська особа зупинялася на нічліг в губернському місті, то духовенство всіх міських храмів повинно було проводити богослужіння

з ранку до вечора і організувати мирян на ці дієства<sup>22</sup>. У цьому їм допомагали місцеві власті, буквально заганяючи мирян на богослужіння, а якщо подоляли їх ігнорували, то порушників суворо карали аж до арешту і тюремного ув'язнення.

Як переконуємося, через систему проповідей, що ретельно організовувались і контролювались на всіх церковних рівнях, не тільки забезпечувалася уніфікація українського церковно-релігійного життя, а й здійснювалося маніпулювання релігійною і національною свідомістю подільських парафіян. Через церковні проповіді віруючому люду цілеспрямовано прищеплювали покірність поміщикам і владі, забороняли відзначати народно-побутові свята та дотримуватись національно-релігійних звичаїв і обрядів. Однак такі заходи в багатьох випадках напштовхувались на пасивний опір як з боку подільського духовенства, так і парафіян, які байдуже ставилися до офіційної казенщини, що все більше омертвляло церковне життя. У зв'язку з цим у грудні 1835 р. Св. Синод затвердив заходи, які повинні були вживати священники на випадок невиконання парафіянами релігійних обов'язків і послаблення їхньої віри. Щоправда, порушення цих приписів найчастіше спричиняли місцеві поміщики і економи, котрі примушували своїх селян-кріпаків працювати у святкові, недільні та високоурочисті дні, особливо під час весняних і осінніх польових робіт. Чималі землеводіння були й у православної церкви, які нерідко оброблялися подільськими кріпаками, порушуючи запроваджені правила. Тому часто священники заплющували очі на такі порушення і подавали вищим церковним властям фальсифіковані дані про відвідування мирянами богослужінь. При виявленні таких порушень на священників накладалися великі грошові штрафи за приховування справжньої інформації у клірових і сповідальних відомостях<sup>23</sup>.

З метою недопущення подібних та інших фактів правлячий архієрей, вікарний єпископ, благочинні декілька разів на рік ревізували парафії. За результатами ревізії видавались укази духовної консисторії про виправлення ситуації і покарання винуватців<sup>24</sup>. Зокрема після перевірки церков Вінницького повіту на територіях усіх духовних правлінь набула чинності заборона церковним хорам використовувати древні наспіви музичних творів<sup>25</sup>, священникам здійснювати православні обряди іноземним військовим чином, якщо у них не було документів про приєднання до православ'я<sup>26</sup>, а в церквах зберігати приватне майно<sup>27</sup>.

Особливо суворо ставились вищі церковні власті до намагань духовенства без відома консисторії направляти скарги і клопотання в Св. Синод або російському самодержцю. Так, коли архімандрит одного з подільських монастирів написав скаргу на ім'я імператора без дозволу на це єпархіального начальства, то із Св. Синоду прийшло розпорядження «згаданого архімандрита звільнити з посади і перевести в монастир іншої єпархії на посаду ієромонаха і встановити за ним суворий нагляд, не дозволяючи нізащо писати прохання і офіційні папери»<sup>28</sup>. Водночас на звільненого



архімандрита наклали епитимію, а в усі духовні правління і монастирі, згідно з вимогами Св. Синоду, направили відповідні укази духовної консисторії з обов'язковою письмовою розпискою кожного церковника про ознайомлення і недопущення подібних речей в майбутньому. Це ж саме стосувалося й порядку подання і розгляду апеляційних скарг<sup>29</sup>. Кожна провина священників та іншого церковного кліру підлягала обов'язковому реагуванню з боку єпархіального начальства. Так, наприклад, у 1846 р. в духовній консисторії було розглянуто 229 подібних випадків, і всі винуватці були покарані – від пониження в сані до епітимії в монастирях чи архієрейському домі<sup>30</sup>.

Фактично єпархіальні управлінські структури стали важливою ланкою у формуванні місцевого бюрократичного апарату, який поєднав традиції польської та російської державності і слугував ланцюговим механізмом паперової тяганини й зволікання у вирішенні будь-яких питань. Особливо це спостерігалось в церковних справах. Наприклад, для того щоб одержати дозвіл на будівництво нової церкви або перебудову її з костельного приміщення, необхідно було пройти всі цивільні і церковні інстанції від місцевих властей до Сенату і Св. Синоду, а в деяких випадках отримати дозвіл від самого імператора. Церковні чиновники задихались від паперової круговерті. Так, у 1846 р. у Подільську духовну консисторію тільки з вищих державних і церковних структур надійшло 2119 розпорядчих документів, 71 – господарська і 169 судових справ, а всього було розглянуто 12,3 тис. вхідних і 19,5 тис. вихідних документів, оформлено 1295 протоколів засідань. У духовних правліннях було розглянуто 14,3 тис. вхідних документів, вихідних – 31,3 тис.<sup>31</sup> Як підкреслює сучасна дослідниця В. Шандра, для утвердження імперських порядків на приєднаних територіях Росія не лише нароцувала поліційну структуру влади, а й модернізувала духовно-церковну бюрократію, насаджувала канцелярський стиль керівництва в усіх сферах діяльності, що сприяло інкорпорації краю у систему централізованої держави<sup>32</sup>.

Широкий простір для подальшої уніфікації церковних обрядів і одержавлення православ'я в Подільській єпархії відкрився після придушення польського повстання 1830–1831 рр. і ліквідації греко-католицької церкви у 1839 р. По-перше, це стало можливим через те, що польський національно-політичний рух зазнав поразки; по-друге, цьому сприяло адміністративно-церковне приєднання майже півторамільйонної маси уніатів Південно-Західного краю, яке не викликало соціального вибуху; по-третє, царський уряд наважився на рішучі заходи щодо ліквідації українського самобутнього православ'я і остаточного утвердження диктату абсолютистської влади в цих регіонах. Як вже зазначалося, іменним указом від 25 червня 1840 р. на територіях Волинської та білоруських губерній «віднині і надалі... будь-яку дію Статуту Литовського і всіх на засадах цього Статуту або в доповненнях до нього виданих сеймових конституцій та інших постановвах припинити, замінивши їх загальними Російськими



законами і зберігаючи... такий же порядок, який запроваджений для всіх інших внутрішніх областей імперії»<sup>33</sup>. Одночасно, як вже зазначалося, у 1841 р. набув чинності новий «Статут духовних консисторій», яким було остаточно уніфіковано всі ланки церковного управління на єпархіальному рівні. Відтоді за єдиними правилами стали регулювати всі сфери церковно-релігійного життя в єпархії: повернення, збереження, розповсюдження і остаточне утвердження панівної православної віри на подільських землях, порядок богослужіння, спорудження та облаштування храмів, діяльність парафіяльного кліру у мирян, церковний суд тощо.

Як бачимо, важливе місце в інкорпораційній та державно-церковній політиці російського царизму займали питання повного нівелювання української самобутності в усіх галузях життя, зокрема й в духовно-релігійній сфері, особливо щодо уніфікації та повного одержавлення церковного життя в Правобережній Україні, зокрема в Подільському регіоні.

Практичне значення цього дослідження ми вбачаємо у тому, що матеріали і висновки статті можуть бути використані в курсах релігієзнавства, історії української культури, історії України, історії рідного краю, етнографії, етнології, при розробці різних спецкурсів, посібників, інших навчально-методичних матеріалів.

#### Примітки

1. Лотоцький О. Автокефалія. Том II. Нарис історії автокефальних церков / О. Лотоцький. – Варшава : Б.в., 1938. – С. 44.
2. Ігнатуша О. М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-і рр. XX ст.) / О. М. Ігнатуша. – Запоріжжя: Поліграф, 2004. – С. 26.
3. Воронін О. Була, є і буде! (Для інформації тим, хто відкидає існування тисячолітню історію Української Автокефальної Церкви) / О. Воронін. – Саут Баунд Брук, Нью-Джерсі : Б.в., 1989. – С. 3.
4. Ігнатуша О. М. Вказ. праця. – С. 29.
5. Свенціцька В. І. Український живопис XVI – XVIII ст. у контексті візантійських мистецьких традицій та західноєвропейського бароко / В. І. Свенціцька // Українське бароко та європейський контекст. – К. : Мистецтво, 1991. – С. 91.
6. Шуба О. В. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз) / О. В. Шуба. – К. : Криниця, 1999. – С. 116, 117.
7. З людьми, Богом і Україною. Науково-публіцистичне видання / П. Ю. Саух, В. В. Чуприна, Л. Б. Пилявець та ін. – К. : МАУП, Поліграф. центр УТОГ, 2006. – С. 111-114.
8. Шуба О. В. Вказ. праця. – С. 82-83.
9. Там само. – С. 82.
10. Там само. – С. 84.
11. Історія релігії в Україні: У 10-ти т. – Т. 3. Православ'я в Україні / За ред. А. Колодного, В. Климова. – К. : Український центр духовної культури, 1999. – С. 213-214.

12. Державний архів Хмельницької області (далі – Держархів Хмельницької області), ф. 315, оп. 1, спр. 344, арк. 2.
13. Держархів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 421, арк. 1-2.
14. Державний архів Вінницької області (далі – Держархів Вінницької області), ф. Д-513, оп. 1, спр. 225, арк. 1-43.
15. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДА України у Києві), ф. 533, оп. 1а, спр. 69, арк. 2-3.
16. Держархів Вінницької області, ф. Д-606, оп. 1, спр. 44, арк. 1-10.
17. Держархів Вінницької області, ф. Д-506, оп. 1, спр. 66, арк. 2-3.
18. Держархів Хмельницької області, ф. 739, оп. 1, спр. 107, арк. 4.
19. Держархів Вінницької області, ф. Д-506, оп. 1, спр. 76, арк. 1-11.
20. ЦДА України у Києві, ф. 127, оп. 1044, спр. 67, арк. 2.
21. Знаменский П. Приходское духовенство в России со времен реформы Петра I / П. Знаменский. – Казань: Унив. тип., 1873. – С. 480-481.
22. ЦДА України у Києві, ф. 442, оп. 783, спр. 206, арк. 1-37.
23. Держархів Вінницької області, ф. Д-799, оп. 1, спр. 90, арк. 1-27.
24. Держархів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 339, арк. 1-9.
25. Держархів Вінницької області, ф. Д-506, оп. 1, спр. 165, арк. 1-4.
26. Держархів Вінницької області, ф. Д-506, оп. 1, спр. 137, арк. 1-4.
27. Держархів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 2548, арк. 2.
28. Держархів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 398, арк. 16.
29. Держархів Хмельницької області, ф. 739, оп. 1, спр. 81, арк. 1-4.
30. Держархів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 298, арк. 10.
31. Держархів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 298, арк. 10-13.
32. Шандра В. С. Формування бюрократії в Правобережній Україні (XIX – початок XX ст.) / В. С. Шандра // Укр. іст. журн. – 2007. – №2. – С. 148, 155.
33. Держархів Вінницької області, ф. 237, оп. 1, спр. 35, арк. 51.

*Yu. Blazhevych. Ukrainian Orthodox Church Identity and Its Destruction During Incorporation of Podillya Region into the Russian Empire (late XVIII – mid 50ies of the XIX century). For this article preparation the author used archival and documentary materials, scientific publications and publications of local and foreign researchers, memoir literature and materials of periodicals. The main objective of the study was to highlight the merits and distinctive features of the Ukrainian Orthodox Church which were formed on the Ukrainian lands during the XVI – XVIII centuries in such forms as iconography, architecture, songs, language, music, traditions, customs, worship, democratic principles of the religious communities and clergy elections. Based on the arguments the article also highlights Russian imperial policy of incorporation and gradual elimination of Ukrainian Orthodox Church identity and establishing of the unified state model of the Russian Orthodox faith.*

*A special attention has been made to the to discovering features of church government democracy that predicted active participation of laity in life issues resolution based on cooperation in issues resolution on all levels – from the parish*

to the Episcopal gathering. So the priests and the clerk, members of various religious institutions, mayor were elected by parishioners and priest was ordained and blessed by the bishop.

*In this article the author tried to analyze and highlight the main features of unification and nationalization of spiritual and religious sphere of Ukrainian people, including Podolyan, according to the Moscow- Byzantine designs and standards. It was the most clearly manifested through:*

- *Unification of the Ukrainian church management structures;*
- *Appointment of Russians or immigrants from Ukraine, who passed appropriate trainings in Russian dioceses and thoroughly fulfilled the instructions of the tsarist government and the Synod to the key hierarchical positions;*
- *Russification of Ukrainian clergy personnel through training, education and going through the initial church service in Russia;*
- *Worship, printing religious literature, periodicals published in Church Slavonic language;*
- *Widespread organization of Orthodox education in Russian only, ban of the Ukrainian language use.*

**Key words:** *incorporation, unification, identity, Ukrainian Orthodox Church, iconography, church architecture, songs, democratic principles, the clergy, the Russian Orthodox Church, the spiritual and religious sphere.*

Отримано 06.08.2014 р.

УДК 94(477.87)''18/19'':323.1(=161.2)

*Р. Майор*

## **ОСОБЛИВОСТІ МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ (СЕРЕДИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)**

*Р. Майор. Особливості менталітету українців Закарпаття (середина ХІХ – початок ХХ ст.). У статті проаналізовано ряд особливостей менталітету українців Закарпаття у середині ХІХ – на початку ХХ ст. З'ясовано, що формування частини з них у значній мірі було зумовлене тривалим перебуванням українського населення у складі Угорщини та проведенням мадярською владою відносно нього політики мадяризації. Процес денационалізації українців призвів до деформації їх національної свідомості та пам'яті, сприяв формуванню нових та загостренню вже існуючих негативних рис характеру: зрадництва, байдужості, пасивності, конформізму тощо. На думку автора, саме гіпертрофована терплячість була однією з причин майже повної відсутності громадської активності українців та їх спротиву політиці мадяризації у 1870-х – на початку 1890-х рр. У статті подано визначення таких понять як менталітет, комплекс етнічної меншовартості, мадяронство. Зроблено акцент на тому, що комплекс неповноцінності по-різному проявився у духовній*